

УДК 342.922

DOI: <https://doi.org/10.32631/vca.2024.1.39>

Світлана Миколаївна ПОПОВА,

доктор юридичних наук, професор,

(Харківський національний університет внутрішніх справ, м. Харків)

Максим Андрійович ТЕЛЬНИЙ

(Харківський національний університет внутрішніх справ, м. Харків)

ЗМІСТ ТА ПОНЯТТЯ ПРАВ І ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ-ПІДПРИЄМЦІВ ЯК ОБ'ЄКТА АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА

Стаття присвячена визначенню змісту та поняття прав і законних інтересів фізичних осіб-підприємців як об'єкту адміністративного права. Проаналізовано сучасний стан правових гарантій фізичних осіб-підприємців при здійсненні ними господарської діяльності в Україні. Проаналізовано зміст поняття прав та законних інтересів фізичних осіб-підприємців як об'єкта адміністративного права. Розкрито значення підприємницької діяльності в умовах повномасштабної війни України з росією.

Ключові слова: фізична особа-підприємець, адміністративне право, підприємницька діяльність, господарська діяльність, національна безпека, економічна безпека, захист прав, охорона прав, законний інтерес.

Постановка проблеми. Одним із найпоширеніших суб'єктів здійснення підприємницької діяльності є фізична особа-підприємець. Не дивлячись на досить значну кількість наукових досліджень у теоретичному і практичному вимірі, присвячених правовому статусу фізичних осіб-підприємців, низка важливих теоретичних і практичних питань, пов'язаних з поняттями прав та законних інтересів фізичних осіб-підприємців як об'єкта адміністративного права, залишаються невирішеними.

Дослідження правового статусу фізичних осіб-підприємців у теоретичному і практичному вимірі у вітчизняній науці здійснювали С. М. Попова, Л. М. Попова, І. В. Венедіктова, Р. О. Максимович М. В. Григорчук та ін.

Мета статті – здійснити комплексний аналіз змісту поняття прав та законних інтересів фізичних осіб-підприємців як об'єкта адміністративного права. Визначити особливості, що притаманні саме фізичній особі-підприємцю та вирізняють її з поміж інших суб'єктів адміністративного права. Дослідити питання правових гарантій фізичних осіб-підприємців при здійсненні ними підприємницької діяльності.

Виклад основного матеріалу. Адміністративне право охоплює широкий спектр об'єктів, включаючи права та законні інтереси фізичних осіб-підприємців, що здійснюють підприємницьку діяльність.

В умовах складного військово-політичного та соціально-економічного становища, в якому опинилась наша країна, на сьогодні гостро постає питання національної безпеки держави, захисту її національних інтересів, зокрема захисту прав і інтересів суб'єктів у сфері підприємницької діяльності¹. У цілому національна безпека України забезпечується шляхом проведення виваженої державної політики відповідно до прийнятих в установленому порядку програм у політичній, економічній, соціальній, воєнній, екологічній та інших сферах. Але вибір конкретних засобів і шляхів забезпечення національної безпеки обумовлюється необхідністю своєчасного вжиття заходів, адекватних характеру і масштабам загроз національним інтересам у кожній із цих сфер².

На сьогодні існує цілий ряд проблемних аспектів, які вказують на прогалини у всебічному і якісному забезпеченні прав та законних інтересів суб'єктів підприємницької діяльності в Україні. Така ситуація вимагає вжиття заходів щодо вдосконалення чинного законодавства України з метою усунення наявних у ньому недоліків. Адже саме чинне законодавство має бути надійною гарантією порушених прав усіх суб'єктів господарювання³. Станом на сьогодні падіння національної економіки є безпрецедентним, що значно ускладнює діяльність фізичних осіб-підприємців.

Згідно з Конституцією України, наша держава є соціальною і правовою, в якій найвищою соціальною цінністю визнається людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека. Зміст і спрямованість діяльності держави в соціальній сфері визначають права і свободи людини та їх гарантії⁴.

Гарантуючи право на дозволена законом підприємницьку діяльність, а, отже, і право на безпечну, оплачувану працю, держава бере на себе обов'язок забезпечити дотримання конституційних положень і належного правопорядку в усіх сферах життя суспільства. Тому всі дії уповноважених державних органів на цих напрямках об'єднуються поняттям «захист», що застосовується в усіх галузях права⁵.

Статтею 42 Конституції України закріплено право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом. Зазначене право, також закріплено і в статті 50 Цивільного кодексу України (ЦКУ). При цьому зазначається, що фізична особа здійснює своє право на підприємницьку діяльність за умови її державної реєстрації в порядку, встановленому законодавством. Закріплення статтею 42 Конституції України права кожного на

¹ Актуальні питання забезпечення фінансової безпеки держави в умовах глобалізації : зб. тез доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 17 лют. 2022 р.). Харків : ХНУВС, 2022. С. 84.

² Попова С. М., Попова Л. М. Основні складові національної безпеки України. *Наше право*. 2013 № 13. С. 56.

³ Понікаров В. Д., Попова С. М., Попова Л. М., Назаренко Д. В. Правове забезпечення, організація та захист господарської діяльності. Навчальний посібник. К.: Центр учбової літератури. 2012. С. 5.

⁴ Див. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>

⁵ Червякова О. А. Адміністративно-правове забезпечення захисту прав суб'єктів підприємницької діяльності в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Науково-дослідний інститут публічного права. Харків, 2018. С. 22.

підприємницьку діяльність гарантує вільний вибір такої діяльності, вільне розпорядження прибутком, забезпечує свободу конкуренції між підприємцями, захищає права споживачів від виявів несумлінної конкуренції та монополізму в будь-яких сферах підприємницької діяльності, здійснює контроль за якістю й безпечністю продукції та всіх видів послуг і робіт. Це право базується на свободі підприємницької діяльності, тобто на реальній можливості здійснення особою на власний розсуд і ризик господарської діяльності, не забороненої законом, з метою одержання прибутку¹.

Зміст конституційної свободи на підприємницьку діяльність включає в себе систему таких правових можливостей:

а) здійснювати самостійно, ініціативно, систематично, на власний ризик господарську діяльність не заборонену чи не обмежену законом;

б) вимагати від зобов'язаних суб'єктів здійснювати дії, спрямовані на забезпечення реалізації права уповноваженого суб'єкта;

в) користуватися соціальним благом досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку;

г) звертатися в адміністративному чи судовому порядку до компетентних органів чи посадових та службових осіб із вимогою захистити і поновити порушене право на підприємницьку діяльність².

Відповідно до ч. 2 ст. 3 Господарського Кодексу України (ГКУ), господарювання, що має за мету одержання прибутку, є підприємництвом. Так, підприємництво являє собою одну з форм господарської діяльності.

Відповідно до ч. 1 ст. 55 Господарського Кодексу України, суб'єктами господарювання визнаються учасники господарських відносин, які здійснюють господарську діяльність, реалізуючи господарську компетенцію (сукупність господарських прав та обов'язків), мають відокремлене майно і несуть відповідальність за своїми зобов'язаннями в межах цього майна, крім випадків, передбачених законодавством.

Правоздатність індивідуального підприємця можна прирівняти до правоздатності юридичних осіб, вони можуть мати права і обов'язки, необхідні для здійснення будь-яких видів господарської діяльності, що не суперечить законодавству України та щодо яких законом не передбачено обмежень (ст. 50 Цивільного Кодексу України). Це впливає з положення ст. 91 ЦКУ, відповідно до якої юридична особа здатна мати такі ж цивільні права та обов'язки (цивільну правоздатність), як і фізична особа, крім тих, які за своєю природою можуть належати лише людині.

Зауважимо, що підприємцем може бути лише фізична особа з повною цивільною дієздатністю. Відповідно до чинного законодавства, повну цивільну дієздатність має фізична особа, яка досягла 18 років (повноліття),

¹ Ковач А. В. Охорона й захист державою конституційного права людини на підприємництво. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 5/1. С. 90.

² Максимович Р. О. Співвідношення понять «охорона» та «захист» соціальних та економічних прав і свобод людини: теоретико-правові засади. *Науковий вісник Херсонського державного університету: Серія «Юридичні науки»*. 2015. № 5. Ч. 1. С. 101-106.

або особа, яка до досягнення повноліття уклала шлюб. Крім того, повна цивільна дієздатність може бути надана фізичній особі, яка досягла 16 років і працює за трудовим договором, а також неповнолітній особі, яка записана матір'ю або батьком дитини. Також повна цивільна дієздатність може бути надана фізичній особі, яка досягла 16 років і бажає займатися підприємницькою діяльністю. У даному випадку повна дієздатність виникає з моменту державної реєстрації фізичної особи як підприємця (закони України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання», «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань»).

Визначальним для отримання статусу підприємця є державна реєстрація відповідної фізичної особи шляхом внесення відповідних записів до Єдиного державного реєстру відповідно до Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань». Громадянин визнається суб'єктом господарювання у разі здійснення ним підприємницької діяльності за умови державної реєстрації його як підприємця без статусу юридичної особи. Громадянин-підприємець відповідає за своїми зобов'язаннями усім своїм майном, на яке відповідно до закону може бути звернено стягнення (Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань»).

Однак, закріплення певних цінностей не забезпечує їх практичної реалізації та захисту, для чого провідне значення мають інституційний компонент, вдосконалення існуючих і розробка нових засобів захисту, постійний моніторинг господарських відносин на предмет появи нових порушень прав суб'єктів підприємницької діяльності, переоцінка ролі суб'єктів захисту відповідно до актуальних змін у сфері підприємництва¹. М. В. Григорчук наголошує, що «право на захист є однією з найважливіших конституційно задекларованих гарантій для учасника господарських правовідносин, носія суб'єктивного цивільного права, який має охоронювану законом можливість звернутися до уповноваженого державою суб'єкта із заявою про застосування засобів правоохоронного і захисного характеру для відновлення порушеного права та застосування передбачених законом заходів з метою припинення дій, якими це право було порушено. Про важливість поняття «захист» для всієї правової системи держави свідчить той факт, що в Конституції України воно вжито 34 рази в різних комбінаціях»².

Захист прав суб'єктів підприємницької діяльності гарантується також нормами цивільного та господарського права. Однак законодавча база України відзначається крайньою непослідовністю, суперечливістю,

¹ Червякова О. А. Адміністративно-правове забезпечення захисту прав суб'єктів підприємницької діяльності в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Науково-дослідний інститут публічного права. Харків, 2018. С. 14.

² Григорчук М. В. Захист прав та охоронюваних законом інтересів суб'єктів господарювання: матеріальний і процесуальний аспекти. *Теорія і практика правознавства*. 2017. Вип. 1 (11). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipp_2017_1_9.

неузгодженістю й містить істотні прогалини, що ускладнює процес реалізації права на підприємницьку діяльність на практиці. Одним із дестабілізуювальних факторів для сфери господарських правовідносин є прийняття законів, що не враховують реальної соціально-економічної ситуації, вступають у конфлікт з Конституцією України та іншими, раніше прийнятими нормативно-правовими актами. Належне нормативне забезпечення охорони й захисту господарських прав можливе лише за допомогою застосування комплексного нормативно-правового регулювання в Конституції України, законах, підзаконних, локальних правових актах¹.

Конституцією України закріплено право на захист, у свою чергу Господарським кодексом України уточнено реалізацію права на захист суб'єктами господарського права. Відповідно до ст. 13 Конституції України держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання, соціальну спрямованість економіки. На виконання цієї вимоги, згідно зі ст. 20 Господарського Кодексу України, кожний суб'єкт господарювання та споживач має право на захист своїх прав і законних інтересів шляхами, визначеними нормами чинного законодавства. Як у Конституції України, так і в статті 5 Господарського Кодексу України зазначено, що усі суб'єкти права власності є рівними перед законом.

Р. О. Максимович вказує, що «відсутність єдиних підходів до розуміння юридичного змісту поняття «захист», чіткого законодавчого розрізнення від терміну «охорона» прав і свобод людини, а також наукова дискусія серед вчених-працівників, ще з радянських часів щодо сутності зазначених понять, негативно впливає на правозастосовну практику. Зокрема, виникають труднощі при застосуванні конституційно-правового механізму захисту прав і свобод людини, а саме при виборі завдань, методів і суб'єктів такого захисту»².

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови, поняття «захист» розглядається в синонімічній схожості з поняттями «захищати», «захистити», «захищатися», «захиститися». А сам термін «захистити» визначається, як обороняти чи охороняти кого-небудь від нападу чи замаху³. У свою чергу, поняття «охорона» Великий тлумачний словник сучасної української мови тлумачить як:

- 1) оберігати від небезпеки кого, що-небудь, убезпечувати від загрози нападу, замаху і т. н.;
- 2) стояти на варті біля кого-, чого- небудь, вартувати, стерегти;
- 3) забезпечувати, гарантувати недоторканність кого-, чого-небудь;
- 4) оберігати від руйнування, знищення, завдання шкоди;

¹ Ковач А. В. Охорона й захист державною конституційного права людини на підприємництво. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 5/1. С. 91.

² Максимович Р. О. Співвідношення понять «охорона» та «захист» соціальних та економічних прав і свобод людини: теоретико-правові засади. *Науковий вісник Херсонського державного університету: Серія «Юридичні науки»*. 2015. № 5. Ч. 1. С. 101.

³ Великий тлумачний словник сучасної української мови : 250000 / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: Перун, 2005. VIII. С. 780.

5) захищати від чого-небудь¹.

Питання захисту права є складовою загального (більш ширшого) поняття охорони, яке поряд із захистом права містить також і механізми його реалізації та способи запобігання можливим порушенням. Різниця між поняттям охорони та захисту права яскраво простежується в тому, що охорона права насамперед направлена на гарантування підстав набуття цивільних та господарських прав (обереігає законний інтерес), тоді як під захистом права розуміють конкретні дії, спрямовані на поновлення порушеного чи оскарженого права².

Р. О. Максимович стверджує, що «охорона» прав полягає у встановленні загального правового режиму законності шляхом закріплення відповідних правових норм у законодавстві України. Під захистом розуміють конкретні заходи, які вживаються, коли охоронювані державою правові норми порушуються або виникають труднощі в їх реалізації. Тобто, соціальні і економічні права людини охороняються постійно, а захисту підлягають у випадку їх порушення чи невиконання³.

М. О. Легенченко, узагальнивши деякі визначення поняття «захист прав», підкреслив, що воно є складовою частиною охорони права (яка здійснюється не тільки в разі порушення права, а й першочергово під час самої його реалізації) і являє собою систему правових норм (визначених законом форм та способів), направлених на відновлення порушених або оспорюваних прав та забезпечення інтересів особи щодо права, належного їй на відповідному правовому титулі⁴.

І. М. Коросташова, досліджуючи таку правову категорію, як «адміністративно-правова охорона», прийшла до висновку, що в загальнотеоретичному значенні та в науці адміністративного права цю категорію варто розглядати в чотирьох аспектах, а саме як:

- 1) одну з функцій держави (правоохоронна функція);
- 2) завдання адміністративного права;
- 3) функцію адміністративного права;

4) діяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування, а також осіб, що надають публічні послуги⁵.

У першому випадку адміністративно-правова охорона розглядається як одна з внутрішніх функцій держави (правоохоронна функція), що розкриває її соціальну сутність і призначення в суспільстві, оскільки адміністративне право є дієвим важелем втілення державою в особі уповноважених нею державних органів влади (публічної адміністрації),

¹ Там само. С. 825.

² Легенченко М. О. Поняття охорони і захисту права та їх співвідношення. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія юридичні науки*. 2014. Вип. 6-1. Т.1 С. 171.

³ Максимович Р. О. Співвідношення понять «охорона» та «захист» соціальних та економічних прав і свобод людини: теоретико-правові засади. *Науковий вісник Херсонського державного університету: Серія «Юридичні науки»*. 2015. № 5. Ч. 1. С. 105.

⁴ Легенченко М. О. Поняття охорони і захисту права та їх співвідношення. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія юридичні науки*. 2014. Вип. 6-1. Т.1 С. 171.

⁵ Коросташова І. М. Адміністративно-правова охорона: загальнотеоретичні аспекти. *Вісник Академії митної служби України. Серія: Право*. 2015. № 2. С. 71–72.

своєї регулятивної та охоронної ролі. У другому випадку адміністративно-правова охорона розглядається, як одне з основних завдань адміністративного права (як галузі права) щодо здійснення регулювання суспільних відносин управлінського характеру, які складаються у сфері управління й виконуються суб'єктами владних повноважень, внутрішньо-організаційній діяльності інших державних органів, а також у процесі здійснення громадськими організаціями, їхніми органами зовнішніх юридично-владних повноважень з метою реалізації завдань і функцій держави. У третьому – як функція адміністративного права, що полягає у здійсненні правової охорони прав, свобод і законних інтересів фізичних та юридичних осіб – учасників адміністративних правовідносин (реалізується шляхом застосування спеціальних охоронних норм, а також діючих в охоронному режимі регулятивних (зобов'язуючих) норм. У четвертому випадку адміністративно-правова охорона – це система впорядкованої адміністративно-правовими нормами діяльності суб'єктів владних повноважень (публічної адміністрації)¹.

Низка науковців вважають, що адміністративно-правова охорона – це діяльність уповноважених органів публічної влади щодо профілактики правопорушень та відновлення порушених прав, свобод та законних інтересів фізичних і юридичних осіб, що здійснюються засобами адміністративного права з можливістю застосування заходів адміністративного примусу та здійснюється в трьох формах: правотворчій, коли створюються закони та підзаконні нормативно-правові акти; правозастосовній, коли втілюються в життя встановлені адміністративно-правові норми; правоохоронній, що включає засоби адміністративного впливу до порушників прав, свобод та законних інтересів фізичних і юридичних осіб².

Отже, охорона права за своєю сутністю є значно більшим поняттям та охоплює усі без винятку засоби захисту прав та законних інтересів суб'єктів підприємництва.

Так, норми Господарського кодексу України (ГКУ) передбачають, що держава забезпечує захист прав і законних інтересів суб'єктів господарювання, які захищаються шляхом:

- визнання наявності або відсутності прав;
- визнання повністю або частково недійсними актів органів державної влади та органів місцевого самоврядування, актів інших суб'єктів, що суперечать законодавству, ущемляють права та законні інтереси суб'єкта господарювання;
- визнання недійсними господарських угод з підстав, передбачених законом;

¹ Коросташова І. М. Адміністративно-правова охорона: загальнотеоретичні аспекти. *Вісник Академії митної служби України. Серія: Право.* 2015. № 2. С. 71–72.

² Адміністративне право України: навчальний посібник: у 2-х т. Т. 1: Загальне адміністративне право / Галуцько В. В., Олфір В. І., Пихтін М. П. та інші. Херсон: ПАТ «Херсонська міська друкарня» 2011. С. 76.

- відновлення становища, яке існувало до порушення прав та законних інтересів суб'єктів господарювання;
- припинення дій, що порушують право або створюють загрозу його порушення;
- присудження до виконання обов'язку в натурі; відшкодування збитків;
- застосування штрафних санкцій;
- застосування оперативно-господарських санкцій;
- застосування адміністративно-господарських санкцій;
- установа, зміни і припинення господарських правовідносин;
- іншими способами, передбаченими законом.

Більше того, у ст. 147 ГКУ зазначено:

- 1) майнові права суб'єктів господарювання захищаються законом;
- 2) вилучення державою у суб'єкта господарювання його майна допускається не інакше як у випадках, на підставах і в порядку, передбачених законом;
- 3) збитки, завдані суб'єкту господарювання порушенням його майнових прав громадянами чи юридичними особами, а також органами державної влади чи органами місцевого самоврядування, відшкодовуються йому відповідно до закону;
- 4) право власності та інші майнові права суб'єкта господарювання захищаються у спосіб, зазначений у ст. 20 ГКУ.

Закон України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» встановлює правові засади проведення моніторингу державної допомоги суб'єктам господарювання, здійснення контролю за допустимістю такої допомоги для конкуренції, спрямований на забезпечення захисту та розвитку конкуренції, підвищення прозорості функціонування системи державної допомоги та дотримання міжнародних зобов'язань України у сфері державної допомоги.

Статтею 47 ГКУ визначено загальні гарантії прав підприємців, зокрема:

1. Держава гарантує усім підприємцям, незалежно від обраних ними організаційних форм підприємницької діяльності, рівні права та рівні можливості для залучення і використання матеріально-технічних, фінансових, трудових, інформаційних, природних та інших ресурсів.

2. Забезпечення підприємця матеріально-технічними та іншими ресурсами, що централізовано розподіляються державою, здійснюється з метою виконання підприємцем поставок, робіт чи послуг для пріоритетних державних потреб.

3. Держава гарантує недоторканність майна і забезпечує захист майнових прав підприємця. Вилучення державою або органами місцевого самоврядування у підприємця основних і оборотних фондів, іншого майна допускається відповідно до статті 41 Конституції України на підставах і в порядку, передбачених законом.

4. Збитки, завдані підприємцю внаслідок порушення громадянами чи

юридичними особами, органами державної влади чи органами місцевого самоврядування його майнових прав, відшкодовуються підприємцю відповідно до цього Кодексу та інших законів.

5. Підприємець або громадянин, який працює у підприємця по найму, у передбачених законом випадках може бути залучений до виконання в робочий час державних або громадських обов'язків, з відшкодуванням підприємцю відповідних збитків органом, який приймає таке рішення. Спори про відшкодування збитків вирішуються судом (Господарський кодекс України).

Гарантії держави щодо захисту прав суб'єктів господарювання Б. В. Деревянко поділяє на організаційні, майнові та соціальні. Науковець вважає, що організаційні гарантії передбачають, що держава гарантує усім підприємцям, незалежно від обраних ними організаційних форм підприємницької діяльності, рівні права та рівні можливості для залучення і використання матеріально-технічних, фінансових, трудових, інформаційних, природних та інших ресурсів. Під поняття майнових гарантій автор розуміє, ті гарантії, які передбачають, що держава гарантує недоторканність майна і забезпечує захист майнових прав підприємця. Щодо соціальних гарантій у науковій роботі вказано, що ця група гарантій передбачає, що підприємець або громадянин, який працює у підприємця по найму, у передбачених законом випадках може бути залучено до виконання в робочий час державних або громадських обов'язків, з відшкодуванням підприємцю відповідних збитків органом, який приймає таке рішення¹.

Так, С. М. Попова та С. С. Бандурка стверджують, що соціальні гарантії держави полягають у тому, що вона:

- створює громадянам умови щодо самозабезпечення життєво необхідними благами для задоволення власних потреб;
- вилучаючи у громадян частину створеного ними валового внутрішнього продукту, повертає їм (без зв'язку із вилученою частиною) блага і послуги у формі освіти, дошкільного виховання, охорони здоров'я, культурного обслуговування, соціального страхування і забезпечення;
- за рахунок вилучення у громадян частини валового внутрішнього продукту надає певну кількість благ і послуг тим громадянам, які за фізичними даними не спроможні самі себе забезпечити всім необхідним (пенсії інвалідам дитинства, утримання будинків для інвалідів та утримання людей похилого віку, надання різних видів допомоги)².

Основні принципи системи соціальних гарантій населенню закладено в Конституції України, де зазначається, що громадяни України мають право на:

- достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що передбачає

¹ Деревянко Б. В., Туркот О. А. Захист прав суб'єктів господарювання: навчальний посібник / за ред. д-ра юрид. наук, проф. Б. В. Деревянка; 2-е вид., переробл. і доповн.; МВС України, Донецький юридичний інститут. Львів: Ліга-Прес, 2019. С. 8-9.

² Бандурка С. С., Попова С. М. Право соціального забезпечення в Україні: навч. посіб. / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф., засл. юриста України, акад. НАПрН України О. М. Бандурки. Харків: Золота миля, 2015. С. 25-27/

достатнє харчування, одяг, житло;

- підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом;
- соціальний захист, що передбачає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, а також у старості та в інших випадках, передбаченим законодавством;
- охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування¹.

Специфіка прав суб'єктів підприємницької діяльності як об'єкту правового захисту в тому, що реалізація таких прав відбувається в рамках господарських відносин, які регулюються нормами господарського права, а захист може бути реалізований на основі норм не тільки господарського, але і адміністративного, кримінального та інших галузей права. Це означає, що в якості підстав для захисту прав та охоронюваних законом інтересів суб'єктів господарювання можуть бути визнані неправомірні дії інших суб'єктів господарювання, органів державної влади чи органів місцевого самоврядування, які, по-перше, порушують забороняючі чи зобов'язуючі приписи (вимоги) акта господарського законодавства, господарського договору чи іншого правового джерела, подруге, порушують, невизнають чи оскаржують належне суб'єкту господарювання право чи охоронюваний законом інтерес².

Захист прав суб'єктів підприємницької діяльності в Україні є інтегральним процесом, що поєднує своїм змістом багатофункціональну систему правових засобів різногалузевого спрямування, активізація та визначення суб'єкта застосування яких залежить від суб'єктивного права підприємця забезпечити собі оптимальний варіант його реалізації – у межах господарсько-правових та цивільно-правових чи адміністративно-правових процедур. З позиції публічно-правового дискурсу захист прав суб'єктів підприємницької діяльності в Україні передбачає: організацію належного захисту прав підприємців в Україні та здійснення адміністративно-правового захисту прав суб'єктів підприємницької діяльності в Україні³.

Григорчук М.В., зазначає, що інститут захисту прав має розглядатися комплексно і розумітися як агрегуюча (підсумкова) категорія, що виникає в результаті діяльності матеріальних і процесуальних чинників⁴.

Конкретний перелік прав суб'єктів підприємницької діяльності як об'єкту адміністративно-правового захисту залежить від виду підприємництва, статусу суб'єкта підприємницької діяльності, його зв'язків у конкретний проміжок часу тощо. Різні суб'єкти мають різні права вже на етапі їх формування як суб'єктів господарського права. Щодо господарських

¹ Бандурка С. С., Попова С. М. Право соціального забезпечення в Україні: навч. посіб. / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф., засл. юриста України, акад. НАПрН України О. М. Бандурки. Харків: Золота миля, 2015. С. 25–27

² Сенюта С. Я. Поняття та підстави захисту прав суб'єктів господарювання. *Приватне право і підприємництво*. 2016. Вип. 15. С. 145/

³ Параманов Д.Ю. Адміністративний аспект захисту прав суб'єктів підприємницької діяльності в Україні. *Юридична наука*. 2020. № 12 (114). С. 25/

⁴ Григорчук М. В. Захист прав та охоронюваних законом інтересів суб'єктів господарювання: матеріальний і процесуальний аспекти. *Теорія і практика правознавства*. 2017. Вип. 1 (11). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipp_2017_1_9.

відносин на стадіях їх зміни та припинення, то права суб'єктів підприємницької діяльності також відрізняються¹.

Наступною правовою категорією, яка визначає стан суб'єкта підприємництва стосовно рівня реалізації ним своїх прав і свобод, є поняття «охоронюваний законом інтерес». Про важливість цієї правової категорії свідчить той факт, що термін «інтерес» вживається в Конституції України 18 разів (статті 18, 32, 34, 35, 36, 39, 41, 44, 54, 79, 89, 104, 121, 127, 140), у Господарському кодексі – 144 рази, в Цивільному – 141 раз. Великий тлумачний словник сучасної української мови трактує поняття «інтерес» як «вигода, користь»².

Як зазначила І. В. Венедіктова, «правове регулювання – це царина суспільного життя, яка складається з сукупності нестабільних соціальних систем. Ця нестабільність надає особливої динамічності праву, правовідносинам, правосвідомості, правовій культурі та правовій системі загалом, на законодавчому рівні відображає наявні в суспільстві об'єктивні інтереси». Структура побудови охоронюваного законом інтересу усуває погрішності нормативно-правового регулювання, а право, зважаючи на зміну в суспільстві, повинно формувати інтереси³.

М. В. Григорчук зазначає, що, виокремлюючи національний інтерес (стаття 18 Конституції України), інтереси охорони громадського порядку і національної безпеки (статті 34, 35 Конституції України), соціально-економічні інтереси (стаття 36 Конституції України), Основний Закон держави не містить пряму вказівку щодо захисту інтересів суб'єктів господарської діяльності. У той же час аналіз статті 41 Конституції України дає підстави екстраполювати її окремі положення на захист інтересів суб'єктів господарювання, оскільки базовим елементом у цьому випадку виступає впорядковане законом розпорядження власністю. Нормативно встановлено, що граничними рамками реалізації права власності окремими учасниками суспільних відносин є дотримання прав інших осіб, недопущення порушення їх свобод і гідності, а також інтересів суспільства. Тому можна стверджувати, що поняття «законні інтереси суб'єктів господарювання» повністю поглинається поняттям «інтереси суспільства» і входить до його обсягу. Тобто всі якісні й правові характеристики поняття «інтереси суспільства» можна застосувати до меншого за обсягом поняття «законні інтереси суб'єктів господарювання»⁴.

І. В. Венедіктова визначила, що загальними гарантіями реалізації охоронюваних законом інтересів будуть економічні, політичні, соціальні,

¹ Червякова О. А. Адміністративно-правове забезпечення захисту прав суб'єктів підприємницької діяльності в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Науково-дослідний інститут публічного права. Харків, 2018. С. 43, 44.

² Великий тлумачний словник сучасної української мови : 250000 / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: Перун, 2005. VIII. С. 678.

³ Венедіктова І. В. Категорія охоронюваного законом інтересу в цивільному праві України. *Приватне право*. 2013. № 1. С. 146–158.

⁴ Григорчук М. В. Захист прав та охоронюваних законом інтересів суб'єктів господарювання: матеріальний і процесуальний аспекти. *Теорія і практика правознавства*. 2017. Вип. 1 (11). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipp_2017_1_9

ідеологічні; спеціальними гарантіями – юридичні. Розглядаючи загальні й спеціальні гарантії, учена наголошує на тому, що безпосередню реалізацію, охорону й захист охоронюваних законом інтересів загальні гарантії забезпечити не можуть. А вже юридичні гарантії створять усе необхідне для охорони й захисту, правомірної й безперешкодної реалізації охоронюваних законом інтересів¹.

Серед інструментів державно-правового механізму захисту прав суб'єктів підприємницької діяльності в Україні провідне місце відведене адміністративно-правовим нормам².

Проте для належного захисту прав та законних інтересів суб'єктів підприємницької діяльності України необхідно врегулювати дане питання в нормах адміністративного права, оскільки закріплення даного права замало для практичної реалізації прав вказаних суб'єктів. Так, видання правового акту суб'єктом владних повноважень, можливо, і було стосовно вчинення підприємцем господарського правопорушення, а тому включало певні санкції відносно здійснюваної ним підприємницької діяльності чи з інших питань господарювання. Однак, якщо підприємець вважає, що його права при цьому було порушено, то він реалізує право на захист. І відносини, які виникають при реалізації права на захист вже не будуть господарськими відносинами³.

Вказані відносини характеризуються наступними ознаками:

- 1) їх суб'єктами є підприємці, з одного боку, та суб'єкти владних повноважень – з іншого;
- 2) передбачають використання імперативного методу правового регулювання;
- 3) оснований на підпорядкуванні керованого волі керуючого;
- 4) являють реалізацію владних повноважень;
- 5) забезпечені можливістю застосування державного примусу.

Виходячи з наступних ознак, можна зробити висновок про адміністративну правову природу відносин, які виникають при реалізації права на захист, а, отже, регулювання і охорону нормами адміністративного права, а не господарського, хоча однією із сторін є підприємець⁴.

Якщо права підприємців порушуються в межах вище зазначених відносин, то захист забезпечується нормами саме адміністративного права,

¹ Венедіктова І. В. Категорія охоронюваного законом інтересу в цивільному праві України. *Приватне право*. 2013. № 1. С. 146–158.

² Червякова О. В. Роль адміністративно-правового забезпечення захисту прав суб'єктів підприємницької діяльності в Україні. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. Вип. 1. С. 189.

³ Тельний М. А. Необхідність адміністративно-правового захисту суб'єктів підприємницької діяльності в Україні // Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави : тези доп. X Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 27-й річниці створення Харків. нац. ун-ту внутр. справ (м. Харків, 19 листоп. 2021 р.) / МВС України, МОН України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, Наук. парк «Наука та безпека». – Харків : ХНУВС, 2021. С. 235–237.

⁴ Червякова О. В. Роль адміністративно-правового забезпечення захисту прав суб'єктів підприємницької діяльності в Україні. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. Вип. 1. С. 191.

що обумовлює його найбільшу ефективність¹.

Сферою дії адміністративного права є відносини між підприємцями та іншими суб'єктами господарського права, що будуються на взаєминах влади та підпорядкування. Підпорядкування керованого об'єкта управляючому суб'єкту передбачає використання методів адміністративного права як у зв'язках таких суб'єктів, так і стосовно вирішення конфліктів між ними. Такі методи відрізняються імперативним характером впливу, вираженням державного публічного інтересу, нерівністю сторін відносин, жорстким підпорядкуванням управлінській волі².

Проведений аналіз юридичної наукової літератури дозволив констатувати, що серед учених в юридичній сфері відсутній єдиний підхід щодо розуміння прав та законних інтересів фізичних осіб-підприємців.

Так, М. В. Григорчук зазначає, що захист прав і охоронюваних законом інтересів суб'єктів господарювання – це легітимна, здійснювана відповідно до встановленої компетенції діяльність уповноважених органів держави і суду, спрямована на відновлення (визнання) порушених (оспорюваних) прав і законних інтересів суб'єктів господарювання, а також запобігання їх порушенням шляхом своєчасного й об'єктивного розгляду судами спорів даної категорії³.

Лісніча Т.В., у своїй роботі зазначає, що захист прав суб'єктів господарювання можна визначити як комплекс дій правового характеру, які застосовуються в разі порушення, невизнання, оспорювання прав суб'єкта господарювання, або з інших, визначених законом підстав, спрямованих на недопущення порушення, або відновлення порушеного права, а також забезпечення дотримання інтересів суб'єкта господарювання⁴.

Сенюта С.Я. розуміє захист прав суб'єктів господарювання, як «належну суб'єкту господарювання юридично забезпечену та гарантовану можливість застосування передбачених законом або договором способів захисту прав та охоронюваних законом інтересів або звернення до компетентного юрисдикційного органу з метою застосування зазначених способів захисту з метою спонукання порушника до певної поведінки та (або) відновлення порушеного права, та (або) задоволення свого інтересу чи досягнення іншого бажаного правового результату, що забезпечить захист порушеного права чи охоронюваного законом інтересу»⁵.

¹ Тельний М. А. Необхідність адміністративно-правового захисту суб'єктів підприємницької діяльності в Україні // Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави : тези доп. Х Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 27-й річниці створення Харків. нац. ун-ту внутр. справ (м. Харків, 19 листоп. 2021 р.) / МВС України, МОН України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, Наук. парк «Наука та безпека». – Харків : ХНУВС, 2021. С. 235–237.

² Поярков В. О. Адміністративно-правові методи діяльності суб'єктів забезпечення економічної безпеки держави. *Наукові праці МАУП*. 2014. Вип. 42. С. 136.

³ Григорчук М. В. Захист прав та охоронюваних законом інтересів суб'єктів господарювання: матеріальний і процесуальний аспекти. *Теорія і практика правознавства*. 2017. Вип. 1 (11). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipp_2017_1_9.

⁴ Лісніча Т. В. Особливості господарсько-правового захисту прав суб'єктів господарювання. *Часопис з юридичних наук*. 2014. С. 6–7. URL: <https://periodicals.karazin.ua/jls/article/view/1685>

⁵ Сенюта С. Я. Поняття та підстави захисту прав суб'єктів господарювання. *Приватне право і підприємництво*. 2016. Вип. 15. С. 145.

У свою чергу Червякова О.А. визначає господарські права суб'єкту підприємницької діяльності як об'єкта адміністративно-правового захисту, як міру свободи підприємця у господарській діяльності, що йому надається для досягнення економічних і соціальних результатів і одержання прибутку, та забезпечена відповідними обов'язками інших суб'єктів господарського права та гарантіями держави. Їх специфіка проявляється в тому, що господарські права реалізуються в господарських правовідносинах, а їх захист може бути здійснений в рамках адміністративних правовідносин. Підставами для цього є порушення, оскарження чи невизнання прав суб'єктів підприємницької діяльності органами держави, органами місцевого самоврядування, їх посадовими особами під час реалізації компетенції наведених суб'єктів у сфері підприємництва¹.

Д. Ю. Парамонов стверджує, що адміністративно-правовий захист прав суб'єктів підприємницької діяльності в Україні – це виключно адміністративна діяльність уповноважених державою органів публічної влади, що спрямована на припинення протиправних дій, що порушують права і законні інтереси підприємців, ліквідації наслідків таких дій, а також притягнення правопорушників до відповідальності².

Висновки. Таким чином, за своєю сутністю права та законні інтереси фізичної особи-підприємця – це встановлена нормами права легітимована міра, певний обсяг юридично можливої свободи фізичної особи-підприємця здійснювати в межах діючого законодавства на свій особистий ризик підприємницьку діяльність, з метою одержання прибутку. Право кожної людини і громадянина на зайняття підприємницькою діяльністю є невід'ємним і ґрунтується на свободі зазначеної діяльності, що в цілому означає реальну можливість кожної особи самостійно і на свій особистий розсуд займатися господарською діяльністю, яка не заборонена чинним національним законодавством, з метою отримання прибутку. Вважаємо, що на сьогодні виникла необхідність у створенні і прийнятті єдиного конкретного нормативно-правового акту, який цілком системно встановлював би адміністративно-правовий статус фізичної особи-підприємця, зокрема його права та законні інтереси, а також основні умови, правила і принципи, обмеження та заборони щодо здійснення підприємницької діяльності в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

¹ Червякова О. А. Адміністративно-правове забезпечення захисту прав суб'єктів підприємницької діяльності в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Науково-дослідний інститут публічного права. Харків, 2018. С. 45.

² Параманов Д. Ю. Адміністративний аспект захисту прав суб'єктів підприємницької діяльності в Україні. *Юридична наука*. 2020. № 12 (114). С. 27.

1. Адміністративне право України : навчальний посібник : у 2-х т. Т. 1 : Загальне адміністративне право / Галуцько В. В., Олефір В. І., Пихтін М. П. та інші. Херсон : ПАТ «Херсонська міська друкарня» 2011. 320 с.
2. Актуальні питання забезпечення фінансової безпеки держави в умовах глобалізації : зб. тез доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 17 лют. 2022 р.). Харків : ХНУВС, 2022. С. 80–85
3. Бандурка С. С., Попова С. М. Право соціального забезпечення в Україні: навч. посіб. / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф., засл. юриста України, акад. НАПрН України О. М. Бандурки. Харків: Золота миля, 2015. С. 25–27.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови : 250000 / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: Перун, 2005. VIII, 1728 с.
5. Венедіктова І. В. Категорія охоронюваного законом інтересу в цивільному праві України. *Приватне право*. 2013. № 1. С. 146–158.
6. Григорчук М. В. Захист прав та охоронюваних законом інтересів суб'єктів господарювання: матеріальний і процесуальний аспекти. *Теорія і практика правознавства*. 2017. Вип. 1 (11). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipp_2017_1_9.
7. Деревянко Б. В., Туркот О. А. Захист прав суб'єктів господарювання: навчальний посібник / за ред. д-ра юрид. наук, проф. Б. В. Деревянки; 2-е вид., переробл. і доповн.; МВС України, Донецький юридичний інститут. Львів: Ліга-Прес, 2019. 150 с.
8. Ковач А. В. Охорона й захист державою конституційного права людини на підприємництво. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 5/1. С. 88–92.
9. Коросташова І. М. Адміністративно-правова охорона: загальнотеоретичні аспекти. *Вісник Академії митної служби України. Серія: Право*. 2015. № 2. С. 66–72.
10. Легенченко М. О. Поняття охорони і захисту права та їх співвідношення. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія юридичні науки*. 2014. Вип. 6-1. Т.1 С. 169–172.
11. Лісніча Т. В. Особливості господарсько-правового захисту прав суб'єктів господарювання. *Часопис з юридичних наук*. 2014. С. 1–8. URL: <https://periodicals.karazin.ua/jls/article/view/1685>.
12. Максимович Р. О. Співвідношення понять «охорона» та «захист» соціальних та економічних прав і свобод людини: теоретико-правові засади. *Науковий вісник Херсонського державного університету: Серія «Юридичні науки»*. 2015. № 5. Ч. 1. С. 101–106.
13. Параманов Д. Ю. Адміністративний аспект захисту прав суб'єктів підприємницької діяльності в Україні. *Юридична наука*. 2020. № 12 (114). С. 20–27.
14. Параманов Д. Ю. Адміністративний аспект захисту прав суб'єктів підприємницької діяльності в Україні. *Юридична наука*. 2020. № 12 (114). С. 20–27.

15. Петров Є. В. До дискусії про правову природу господарського права. *Університетські наукові записки*. 2013. № 1. С. 191–196.
16. Понікаров В. Д., Попова С. М., Попова Л. М., Назаренко Д. В. Правове забезпечення, організація та захист господарської діяльності. Навчальний посібник. К.: Центр учбової літератури. 2012. 328 с.
17. Попова С. М., Попова Л. М. Основні складові національної безпеки України. *Наше право*. 2013 № 13. С. 54–60.
18. Поярков В. О. Адміністративно-правові методи діяльності суб'єктів забезпечення економічної безпеки держави. *Наукові праці МАУП*. 2014. Вип. 42. С. 136–141.
19. Сенюта С. Я. Поняття та підстави захисту прав суб'єктів господарювання. *Приватне право і підприємництво*. 2016. Вип. 15. С. 143–146.
20. Тельний М. А. Необхідність адміністративно-правового захисту суб'єктів підприємницької діяльності в Україні // Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави : тези доп. X Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 27-й річниці створення Харків. нац. ун-ту внутр. справ (м. Харків, 19 листоп. 2021 р.) / МВС України, МОН України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, Наук. парк «Наука та безпека». – Харків : ХНУВС, 2021. С. 235–237.
21. Червякова О. А. Адміністративно-правове забезпечення захисту прав суб'єктів підприємницької діяльності в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Науково-дослідний інститут публічного права. Харків, 2018. 226 с.
22. Червякова О. В. Роль адміністративно-правового забезпечення захисту прав суб'єктів підприємницької діяльності в Україні. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. Вип. 1. С. 189–193.

Стаття надійшла до редакції 12.03.2024

Svitlana M. POPOVA,

Doctor of Science in Law, Professor

(Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine)

Maksym An. TELNY,

Postgraduate Student

(Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine)

SENS AND CONCEPT OF THE RIGHTS AND LEGAL INTERESTS OF NATURAL PERSONS-ENTREPRENEURS AS THE OBJECT OF ADMINISTRATIVE LAW

The article is devoted to defining the content and concept of the rights and legitimate interests of individual entrepreneurs as an object of administrative law. The current state of legal guarantees for natural persons-entrepreneurs when

they carry out economic activities in Ukraine is analyzed. The content of the concept of rights and legitimate interests of natural persons-entrepreneurs as an object of administrative law is analyzed. The importance of entrepreneurial activity in the conditions of a full-scale war between Ukraine and Russia is revealed.

Keywords: *individual entrepreneur, administrative law, entrepreneurial activity, economic activity, national security, economic security, protection of rights, protection of rights, legitimate interest.*